

KNIHY ZÁHAD

JANA A. NOVÁK

Po stopách černé bohyně

Kulty dávných
civilizací

KNIHY ZÁHAD

JAN A. NOVÁK

Po stopách černé bohyně

Kulty dávných
civilizací

Copyright © Jan A. Novák, 2017

Copyright © ALPRESS, s. r. o.

Všechna práva vyhrazena.

Žádnou část knihy není dovoleno užít
nebo jakýmkoli způsobem reprodukovat bez písemného
souhlasu držitele práv, s výjimkou krátkých citací
nebo odkazů, které tvoří součást kritického hodnocení.

Copyright © Jan A. Novák, 2017

Redakční úprava Lukáš Foldyna

Grafická úprava obálky Tomáš Řízek

Elektronické formáty Dagmar Wankowska, *LiamART*

Vydalo nakladatelství Alpress, spol. s r. o., Frýdek-Místek, 2017

shop@alpress.cz

Vydání první

ISBN 978-80-7543-523-1 (pdf)

1.

Podivný příběh madony z Atlantidy

„Měli ve zvyku vytvářet z velkého množství balvanů stavby podobné pyramidám, tak vysoké, jak jen jim použitý kámen dovoľoval. V určitých dnech se kolem nich shromažďovali, aby zpívali a tančili.“

JUAN DE ABREN GALINDO

O PŮVODNÍCH OBYVATELÍCH KANÁRSKÝCH OSTROVŮ, 1632

Tady se možná kdysi dávno nad vlnami oceánu tyčily sopečné hory Atlantidy – alespoň podle těch badatelů, kteří věří, že Kanárské ostrovy jsou jejím zbytkem. Vlny stejného oceánu dnes narážejí do betonového nábreží lemujícího náměstí Patrona de Canarias, které je centrem malebného městečka Candelaria na východním pobřeží ostrova Tenerife. Ze dvou stran jeho plochu ohraničují venkovní kavárničky plné turistů, z třetí strany se tyčí řada monumentálních soch náčelníků domorodých kmenů, které kdysi Tenerife obývaly. Právě v nich někteří atlantologové vidí potomky obyvatel bájně pevniny a nedaleko odtud pro to nacházejí silnou indicii: podivné pyramidy, o jejichž původu a stáří vědci stále vedou spory. Zvláštní shodou okolností ale je Candelaria spojená s ještě jednou záhadou zdánlivě o pěkných pár století mladší – ale kdo ví...

Největší tajemství ukrývá čtvrtá strana náměstí, kde se k nebi vypínají tři věže barokní katedrály Panny Marie Candelárské, plným jménem Basílica y Real Santuario Mariano de Nuestra Señora de la Candelaria. Vznikla na památku podivné události spojené s divotvornou soškou černé La Virgen Y Candelaria, po česku Panny Marie Candelárské, jejíž je katedrála svatyní. Nejde při tom o žádný z těch poněkud inflačních zázraků, které bývají připisovány zpodobněním Boží matky na poutních místech celého katolického světa. Tahle Panenka Maria, když se k ní pěkně pomodlíte, sice samozřejmě také umí takové ty zázraky, jako je uzdravování nevyléčitelných, spasení před loupežníky, záchranu, když vypadnete z okna, zřítí se na vás dům nebo se vám splaší koně, případně vás vytáhne z vody, když se topíte, ale její kult se odtud rozšířil po celé Latinské Americe z jiných důvodů. Neobyčejný příběh černé La Virgen Y Candelaria se šířitelům víry jistě líbil hlavně proto, že Panna Maria je podle něj při jejich misionářském snažení jaksi předešla a sama přišla mezi domorodce ještě dřív, než se to podařilo evropským lodím. Ve skutečnosti ale nejspíš přesahuje rámec křesťanské víry a míří k tajemstvím ještě hlubším. Panna Maria Candelárská možná představuje nejpádňější indicii naznačující přímé spojení mezi mariánským kultem v křesťanství a pravěkými kulty ženských božstev, které můžeme vystopovat až do doby kamenné. Anebo možná i k oné Atlantidě. Což je možná také důvod, proč nakonec musela zmizet a znovu se objevit v úplně jiné podobě.

Co může mít společného barokní soška s legendární ztracenou pevninou?

Případů zázračných zjevení Panny Marie a míst, kde je uctívána prostřednictvím jejích soch, je hodně – od Polska přes Lurdy a Fatimu až po Jižní Ameriku a Filipíny.

Některá jsou slavná a oficiálně uznaná církevními autoritami, kromě toho ale byla zaznamenána nesčetná další vidění jaksi soukromého charakteru (s mnohými z nich se v této knize seznámíme). Pannu Marii Candelárskou, která je dnes oficiální patronkou Kanárských ostrovů, věřící považují za jednu z nich – a není se jim co divit, protože se od jiných zdánlivě neodlišuje. Na její sošce vystavené v katedrále města Candelaria na Tenerife na první pohled není nic zvláštního: honosné

oblečená panenka s tmavou tváří a s Ježíškem v náruči, taková, jaké najdeme i na jiných místech.

Když se ale podíváme pozorněji, spatříme pár nápadných odlišností. Nejdříve si asi všimneme svíce, kterou drží v ruce, protože to není atribut pro Boží matku v církevním umění typický. Nepřehlédnutelný je také podivný srpkovitý útvar, nad nímž stojí. Především ale představuje velkou záhadu její příběh – o to větší, že podle všeho má jakési pravdivé jádro ukrývající velké tajemství.

Zázrak na břehu moře

Když na konci 15. století mořeplavci nekatoličtějšího veličenstva španělského krále Ferdinanda III. objevili ostrov Tenerife, nevěřili svým očím. Původní obyvatelé, kteří si říkali Guančové, sice žili na úrovni doby kamenné a vzývali „barbarské“ přírodní kulty, ale v jedné z lávových jeskyní na jihovýchodě ostrova uctívali sochu Panny Marie, matky Ježíše Krista, tedy osoby stojící v hitparádě svatých na jedné z nejvyšších příček.

Kde se vzala mezi divokými domorodci žijícími na úrovni doby kamenné?

Španělským kronikářům tenerifští Guančové řekli, že černá socha držící v náruči dítě se objevila za velmi zvláštních okolností. Jednoho dne pásli dva muži své kozy nedaleko místa u pobřeží v domorodém jazyce nazvaného Achbinico – svůj význam v téhle historii může mít i to, že překlad zní „Místo stíhání (hospodářských zvířat) a dojení“, což je sice možné brát doslova, ale stejně dobře to může souviset s nějakým pasteveckým kultem plodnosti. Najednou se zvířata začala plašit a domorodci na skalisku nad ústím rokle spatřili světlý ovál, v němž stála ženská postava s dítětem v náruči. Měla cizokrajný šat, byla nezvykle malá a upřeně prý oba muže pozorovala.

Kruh světla jistě potěší ufology a další přítele teorii o mimozemských kontaktech v minulosti lidstva – a ještě uvidíme, že mnohá zjevení Panny Marie tak opravdu bývají vykládána. Místní svědkové „blízkého setkání třetího druhu“ ale zřejmě měli poněkud přízemnější starosti: domorodá etiketa zakazovala mužům mluvit se ženami mimo osady, jenže oni tamtudy potřebovali hnát své stádo, a tak této osobě dávali posušky najevo, aby se vzdálila. Podivná bytost se k tomu ovšem nějak neměla, což poněkud sexistické domorodce rozzlobilo natolik, že na ni zaútočili. Asi to neměli dělat, protože jednomu v té chvíli zchromla ruka, zatímco druhého poranil jeho vlastní kamenný nůž. A žena stála na skále dál.

Pastýře opustila odvaha a utekli incident oznámit svému menceyovi (náčelníkovi) jménem Acaymo, který sídlil v posvátné osadě Chinguaro. I to stojí za povšimnutí, protože Chingurao je dnešní Güimaru, tedy lokalita, kde se nacházejí pyramidy, o nichž jsme se zmínili o pár odstavců výš. Na tom by pořád ještě nebylo nic divného, protože kde jsou pyramidy, je i dobré místo pro posvátné sídlo, aniž by

vyznavači kultu nutně museli být potomky jejich stavitelů. Jenže pyramidy byly rozpoznány až ve 20. století a nezanedbatelná část akademických archeologů dodnes tvrdí, že ve skutečnosti jde jen o hromady z kamení sesbíraného zemědělci na polích. Naproti tomu stará španělská zpráva o objevení La Virgen Y Candelaria naznačuje, že lokalita byla posvátná od pradávna – a zřejmě k tomu byl nějaký důvod, jímž patrně byly právě ony pyramidy, na něž tolik vědců stále nevěří. Není dokonce těžké si představit, že zjevení s kultovním místem a obřady, které se na něm provozo-
valy, nějak souviselo.

Vraťme se ale k vyděšeným pastevcům a jejich náčelníkovi. Ten rozhodl, že sochu s temnou tváří odnesou do lávové jeskyně na pobřeží, kde se zjevila, tedy v tehdejší Achbinico (současná Candelaria). Domorodci ji tam pak uctívali pod jménem Chaxiraxi, což znamená „matka vládců země i nebes“. To se může hodit i na Pannu Marii – ale také nemusí. Nicméně katoličtí Španělé si to tak ochotně vysvětlili. Ani je moc nezaskočilo, že ji našli tak daleko od hranic tehdejšího křesťanského světa – přijali to jen jako další důkaz její zázračné moci. „Jako lidé ušlechtilého srdce věřili, že se jedná o vyšší bytost,“ napsal o kanárských domorodcích španělský kronikář.

Církevní otcové si to vyložili po svém. Už 2. února 1497 udělali z guančské jeskyně kostel svatého Blažeje (San Blas) a černou bohyni přejmenovali na Nuestra Señora de la Candelaria, protože v ruce držela svíci – a po ní pak dostalo jméno i městečko na pobřeží. V roce 1526 ji přenesli z jeskynní kaple do nového kostela v Candelarii. Společný objekt uctívání ovšem Španělům ani v nejmenším nepřekážel při vedení války proti jejím původním ctitelům. Ta nakonec vedla k úplnému vyhubení Guančů.

Původní kostel v Candelarii roku 1789 vyhořel a černá Panna Maria se vrátila do jeskynní kaple San Blas. Jako každá správná zázračná socha i ona při tom odvracela pohromy všeho druhu, sama však jedné nakonec neušla. Když začátkem 19. století v Candelarii postavili velkolepou katedrálu, museli už do ní nastěhovat úplně jinou sošku. Své předchůdkyni se téměř nepodobá, obě sochy spojuje jen legenda, černá plet' a datum, kdy sem přicházejí procesí věřících. Na ten den totiž připadá výročí objevení originálu – podle místní tradice k tomu došlo 15. srpna 1392. Nemusíme si toho ale moc všimát, protože není jasné, jak se povedlo z dnes již vyhubených domorodců dostat tak přesné datum pasující do křesťanského kalendáře – zvláštní shodou okolností zrovna na den, kdy katolíci slaví Nanebevzetí Panny Marie. Vazba tohoto data ke skutečným událostem na pobřeží předkřesťanského Tenerife nejspíš bude poněkud volná.

Údaje o tom, kam se poděla původní černá madona, se rozcházejí. Nejčastěji se uvádí, že ji smetla povodeň nebo mohutná přílivová vlna (tak to tvrdí i informační tabule na místě samém), podle jiných zdrojů se stala obětí požáru a nechybí ani tvrzení, že jednoduše šlo o další zázrak.

Kromě masově uctívané panenky v katedrále se dnes v Candelarii nachází ještě jedna soška. Stojí v jeskyni San Blas a je rovněž novodobého původu. Autor ale údajně vycházel z toho mála, co se vědělo o podobě originálu. Soše v katedrále se vůbec nepodobá: jednoduše oblečená žena příjemných pevných rysů tváře a sportovní postavy připomíná spíš antické nebo předantické středomořské umění než evropský středověk.

Někteří historikové tvrdí, že originální socha opravdu zpodobňovala Pannu Marii – a pokud ji nepřinesl zázrak, mohlo ji vyplavit moře z nákladu nebo výzdoby ztroskotané evropské lodi. Jenže její tradované objevení spadá do časů, kdy se sem evropská plachetnice podle oficiální historie mořeplavby mohla dostat opravdu jen zázrakem. Tehdy také ještě nebylo zvykem zdobit příď plavidel velkými galionovými figurami, tím méně pak vyplouvat na dobovyatelské cesty k hranicím známého světa s nákladem dřevěných soch svatých v podpalubí.

Poněkud pravděpodobněji vypadá možnost, že socha na ostrovy přišla v antické době. Kanárské ostrovy znali už antičtí Řekové, Féničané, Kartáginci a Římané a dochovaly se doklady o tom, že jejich lodě sem občas připlouvaly. Že nešlo o náhodné události, o tom svědčí například nálezy amfor, uměleckých děl a dalších předmětů. O Kanárských ostrovech psal římský učenec Plinius Starší (žil v letech 23 až 79 n. l.). Zajímavé je, že podle starověkých zpráv byly ostrovy neobydlené, ale tehdejší mořeplavci tu nacházely trosky „velkých budov“.

Antika znala cenu umění, a stejně jako dnes i tehdy se s uměním běžně obchodovalo, často na velké vzdálenosti. Mohl některý starověký kapitán za guančské produkty zaplatit sochou matky s dítětem? Pak by to ovšem jen sotva mohla být Panna Maria. V dalších kapitolách ale uvidíme, že motiv ženy s nemluvnětem v náručí nebyl cizí ani náboženstvím, která křesťanství předcházela.

Socha, která možná věděla příliš mnoho

Něco také může napovědět bližší seznámení s Guanči. Rozhodně to nebyli primitivní domorodci z dalekých exotických krajín na způsob indiánů nebo křováků – podle španělských svědectví šlo o vysoké modrooké lidi se světlými vlasy. Neznali sice kovy, uměli ale provádět úspěšné trepanace lebek (léčebné otevírání mozkovny za živa) a svá božstva uctívali na důmyslných kamenných stavbách – zvláštní náhodou právě v Güimaru u Candelarie, kde se měla zjevit i podivná socha černé madony.

„Měli ve zvyku vytvářet z velkého množství balvanů stavby podobné pyramidám, tak vysoké, jak jen jim použitý kámen dovozoval. V určitých dnech se kolem nich shromažďovali, aby zpívali a tančili,“ napsal roku 1632 španělský kronikář Juan de Abren Galindo.

Přesto moderní archeologové na kanárské pyramidy dlouho nevěřili – jedním z poněkud ignorantských „argumentů“ podporujících tuto skepsi bylo tvrzení, že kronikáři z dob osidlování ostrovů by jejich přítomnost jistě zaznamenali. O záhadných kamenných strukturách v Güimar u se sice mezi místními obyvateli vědělo, odborníci z University of La Laguna na Tenerife však usoudili, že byly vytvořeny až v 19. století kvůli zemědělství. Teprve populární Thor Heyerdahl, etnograf, cestovatel a neúnavný zastánce hypotézy o dávném námořním spojení mezi starými kulturami Evropy, Ameriky a Asie, v roce 1991 místo navštívil a našel tu další důkaz pro své domněnky.

Začít s vykopávkami ale nebylo snadné. Pozemky zarostlé křovím a kaktusy ležely uprostřed města a přímo skrz ně měla vést kanalizace. Heyerdahlův norský mecenáš Fred Olsen žijící na Tenerife je koupil, místní úřady však komplex vyvlastnily a vynutily si účast španělských archeologů. Heyerdahl, Maria Cruz Jimenez Gómezová a Juan Francisco Navarro Mederos začali odkrývat záhadné stavby roku 1992.

Dnes již jsou vykopávky prakticky dokončené a komplex byl upraven jako etnografický park – kromě vlastních pyramid si návštěvníci mohou prohlédnout i muzeum s archeologickými nálezy dokládajícími kulturu Guančů, exponáty a snímky z výzkumů Thora Heyerdahla na jiných kontinentech, modely jeho papyrových vorů, o nichž věřil, že kdysi provozovaly mezikontinentální mořeplavbu, a nechybí ani botanická zahrada s ukázkami kanárské flóry. Největším magnetem však jsou samozřejmě vlastní pyramidy.

Archeologové tu objevili 9 staveb stupňovité konstrukce, z nichž se však v ucelenější podobě zachovalo jen 6. Do gigantických rozměrů egyptských nebo amerických pyramid mají dost daleko – nejvyšší má přibližně 12 metrů. Opravdu není moc těžké si většinu z nich splést s kamennými terasami, jakých je na Tenerife všude plno. Archeologové vedení Heyerdahlem však celkem přesvědčivě doložili starobylý původ a rituální význam: stavby v komplexu jsou vystavěny odlišnou technikou než běžné zídky, na rozdíl od nich jsou na západní straně opatřeny schodišti a především se vyznačují zřetelnou astronomickou orientací – stěny severní skupiny pyramid jsou rovnoběžné se spojnicemi východů a západů slunce při letním a zimním slunovratu.

Mnohem obtížnější je zjistit stáří komplexu. Vodítkem by mohla být malá lávová jeskyňka pod pyramidou číslo 1, v níž archeologové našli předměty pocházející od Guančů. Radiokarbonová analýza však ukázala, že pocházejí až z období mezi 6. a 11. stoletím našeho letopočtu. Většina odborníků se proto domnívá, že s pyramidovým komplexem nesouvisí, protože ten je pravděpodobně mnohem starší. Pro úplnost je ovšem třeba dodat, že někteří vlivní místní archeologové „pyramidový výmysl jakéhosi Nora“ dodnes okázale ignorují – i navzdory tomu, že vydatně přispívá k prosperitě tamního turistického průmyslu.

Jiný organický materiál vhodný pro datování se na lokalitě nenašel, jediným vodítkem pro odhalení původu kanárských pyramid tedy zatím stále ještě zůstává jejich architektura. Nápadná je především podoba s některými stupňovitými pyramidami v Mexiku, s nejstarší egyptskou pyramidou v Sakkáře a se zikkuraty v povodí Eufratu a Tigridu. Nelze proto vyloučit, že všechny tyto stavby mají cosi společného – přinejmenším jakýsi vzor pocházející od kultury, která před mnoha tisíci lety dokázala ovlivnit vývoj jak na Nilu, tak i v Mezopotámii a v daleké Americe.

Dobře, pyramidy nám už asi víc neřeknou; třeba budou sdílnější sami Guančové. Kdo byli lidé, kteří sochu dnes považovanou za Pannu Marii Candelárskou uctívali?

Od Panny Marie k tlusté Černé Matce

V malé setmělé místnosti archeologického a přírodopisného muzea v Santa Cruz na Tenerife vládne tma, jen prosklené vitríny svítí tlumeným nařiaľovľým svetľem. Pohľad do nich je zážitok, na ktorý sa len tak nezapomína: spatříte mumifikované hlavy, končetiny nebo celá těla původních obyvatel ostrova. Tělesné ostatky staré celá staletí a možná dokonce tisíciletí jsou v různém stupni zachovalosti, od pouhých kostí až po měkké tkáně, kůži, rysy obličeje a vlasy. Na vlastní oči tak mimochodem můžete i vidět, jak to vlastně bylo s onou často uváděnou plavovlasostí Guančů; „rytřři doby kamenné“ měli vlasy spíš zrzavé až svetľe hnědė, než doopravdy plavė. Skutečností ovšem také je, že byli vysocí a stavbou těla zcela odlišní od obyvatel blízké Afriky.

O Kanárských ostrovech se v Evropě vědělo už od antických časů, ale trvale se tu uchytili až Španělé koncem středověku. Prakticky celé 15. století probíhalo dobývání a na dalších sto let se protáhl proces katolizace, který původní obyvatelé nějakým nedopatřením nepřežili. Dnes tak o Guančích víme jen to, co o nich napsali španělští kronikáři.

Podle nich byl život Guančů životem lidí doby kamenné. Většinou obývali jeskyně nebo primitivní chýše, znali jen kamenné nástroje (na ostrovech se kovy ani nevyskytují), neměli rodovou šlechtu, ale volené náčelníky. Používali zvláštní hvízdavý jazyk, který nemá obdoby nikde jinde na světě. Jejich kněžky, často zpodobňované na keramice, se vyznačovaly proporcemi, které nijak nezůstávaly pozadu za Věstonickou venuší. Některé z nich fungovaly také jako věštkyně. Guančové (od domorodých slov Guan Chinet neboli Zdejší lidé) také, jak jsme již zmínili, prováděli úspěšné trepanace (otevření lebky) na živých lidech, podobně

jako lidé doby kamenné v Evropě. Přesto prý neznali loď a mořeplavbu; dokonce se neplavili ani mezi jednotlivými ostrovy, přestože jsou na dohled.

Jenže na dávné styky Guančů s jinými pevninami kromě umění mumifikace a trepanace ukazují i další památky. Jsou to například některé jejich stavby – nejen zpochybňované Heyerdahlovy pyramidy, ale také kruhové kamenné svatyně vykazující podobnost s megalitickými chrámy na Maltě a jinde ve Středomoří. Oněmi chrámy, v nichž se nacházely sochy žen vyznačujících se poněkud nadměrnými proporcemi – stejnými, jaké požadovali u svých kněží a věštkyň Guančové. Na ostrově Fuerteventura zase byla nalezena kopulovitá podzemní stavba podobná známé Atreově pokladnici u Mykén v Řecku. Španělští kronikáři rovněž popsali zvláštní druh zápasu, který Guančové pěstovali jako sport – shodou okolností je nápadně podobný hře znázorněné na staroegyptském reliéfu nalezeném v Beni Hasanu.

Patrně nejpodivnější je ale „písmo“, které některé záhadologické publikace označují dokonce jako hieroglyfy. Ve skutečnosti jde o jakési značky a jejich kombinace vytesané do skal na mnoha místech ostrovů nebo namalované na domorodé keramice, proto však ještě nejsou o nic méně záhadné. Prakticky stejné značky archeologové znají i ze Španělska, severní Afriky, Francie, Velké Británie a dokonce i Skandinávie. Ty pocházejí z doby kamenné a někteří badatelé jsou ochotni připustit, že pokud nejde o písmo v našem smyslu, pak to mohou být znaky s určitým abstraktním a všeobecně platným významem, něco jako dnešní piktogramy nebo dopravní značky. Jejich přítomnost na Kanárských ostrovech by pak mohla podporovat domněnku, že v kultuře Guančů se na tomto odlehklém místě opravdu zachoval dobře zakonzervovaný evropský paleolit až téměř do současnosti. A že tehdy existovala jakási univerzální evropská kultura, jejíž součástí bylo i vzájemné spojení vzdálených míst – včetně zámořských plaveb.

S pravěkou Evropou měli Guančové nejspíš společné i mnohé náboženské představy. Podobně jako tvůrci sošek evropských Venuší nebo megalitických chrámů na Maltě pěstovali kult mateřské bohyně plodnosti oplývající mimořádně kyprými tvary; hlavní povinností guančské kněží bylo usilovné přejídání. Někteří badatelé se domnívají, že šlo o kult totožný s kultem Černé Matky, který prý byl v době kamenné rozšířen po celém Starém světě. Podle nich poněkud záhadné uctívání černých madon v křesťanské Evropě navazuje právě na tento kult. Z něj také vycházely některé podobné předkřesťanské kulty Středomoří a Blízkého východu. Černá Panna Maria Candelárská pak může být jen dalším důkazem prolínání starých božstev s křesťanstvím.

Podobným směrem vede i jiná stopa. Z některých zpráv španělských kronikářů vyplývá, že Guančové stavěli chrámy kruhového půdorysu a v nich uctívali jakési sochy. To opět upomíná na megalitickou kulturu Malty. Žádná z těchto soch se nedochovala – nebyla ale původní černá madona candelárská jednou z nich?

Zajímavé je také jméno Chaxiraxi, jež Guančové dali záhadné sošce, z níž se později stala Panna Maria Candelárská. Už jsme se zmínili, že v jejich jazyce to znamenalo vládkyni nebes i země, a některé prameny tvrdí, že ji spojovali s hvězdou Canopus v souhvězdí Lodního kýlu (Carinae). Zdánlivě to dává smysl, protože jde o jednu z nejjasnějších hvězd na obloze vůbec; jasnější je jen Sirius, který v mnoha starých kulturách uctíván byl – ještě uvidíme, že obzvlášť v Egyptě se tak dělo v zajímavých souvislostech. Jenže když se podíváte do astronomických tabulek, zjistíte, že tady něco nehraje. Canopus září na jižní obloze a na Kanárských ostrovech nevychází nad obzor. Aby ho obyvatelé Tenerife mohli spatřit, museli by plout pěkný kus na jih, což ovšem nemohli, protože – jak už víme – neměli lodě. Takže buď spojení Chaxiraxi-Canopus patří k těm omylům, které autoři opisují jeden od druhého, nebo jde o indicii naznačující, že v dávnější minulosti mořeplavba nebyla Guančům tak cizí jako v časech příchodu Španělů. Jinými slovy, že byli součástí vyspělejší kultury, která se nejspíš tak trochu vymyká dnešním představám o primitivních lidech doby kamenné.

I proto vědce odedávna zajímal původ lidí s bělošskými rysy, kteří svou pozoruhodnou civilizaci po tisíce let rozvíjeli jen pár desítek kilometrů od břehů černé Afriky. Staří učenci nepřehlédli, že Kanárské ostrovy leží přibližně tam, kde Platon umístil svou Atlantidu, a viděli v Guančích její poslední obyvatele, kteří přežili záhubu bájně pevniny. Romantičtí záhadologové se drží této atraktivní domněnky zuby nehty dodnes, přestože geologové zjistili, že ostrovy za dobu existence lidstva nikdy nebyly součástí větší pevniny. Jiní autoři zase soudili, že Guančové sem byli dovezeni ve starověku jako otroci, nebo že jde o potomky posádky ztroskotané fénické lodi.

Mezi vědci později převládl názor, že Guančové přišli ze Španělska – mělo jít o příbuzné Basků, kteří vykazují velkou podobnost s člověkem cromagnonským doby kamenné. Thor Heyerdahl se zase snažil dokázat, že šlo o potomky Vikingů (a tím i příbuzné jeho předků). Dnes se má za to, že původní obyvatelé Kanárských ostrovů jsou spřízněni se severoafrickými Berbery. Ti mají rovněž geneticky dán sklon k ryšavým vlasům, světlejší pleti a převládající krevní skupině 0 – a především to sem mají, co by kamenem dohodil.

To je také důvod, proč si někteří badatelé myslí, že Chaxiraxi je jakousi místní odrůdou bohyně Tanit, kterou afričtí Berbeři převzali od Féníčanů – ostatně z fénických základů na západoafrickém pobřeží (jako byl třeba Lixus) to sem ani samotní Féníčané, kteří byli zdatnými mořeplavci, neměli moc daleko. Fénická Tanit ovšem má s Pannou Marií velmi málo společného. Mimo jiné vyžadovala i lidské oběti, hlavně z řad dětí, takže se dá říci, že vlastně byla jakýmsi jejím protipólem. Podivné ovšem je, že na rytinách a plastikách nad její hlavou visí měsíční srpek otočený dolů. Barokní Panna Maria Candelárská v bazilice naopak na srpku ležícím na zádech stojí. Může to znamenat vítězství milosrdné Matky nad nelítnou konkurencí požírající dětské oběti?

Víc bychom se možná dověděli, kdyby se podařilo zjistit, co o symbolice La Virgen Y Candelaria, tedy křesťanské podoby Chaxiraxi, říká církevní hagiografie, tedy životopisy světců a výklad jejich nadpřirozené moci.

Zajímá nás především svíce v ruce Panny Marie, která v jiných ztvárněních její osoby není obvyklá. Oficiální výklad je ale stručný a tak nějak vyhýbavý: svíce je podle něj symbolem svatého světla, světla víry, které vede lid k Bohu. „Kristus je světlo Boží, které Panna Maria přivedla na tento svět.“ No dobře – ale proč Boho-rodice svítí jen na Tenerife?

A co je ještě horší: o srpkovitém útvaru, na němž stojí barokní socha v bazilice, není k nalezení vůbec nic. Tahle stopa se nám tedy zdánlivě ztratila ve tmě, v následující kapitole (konkrétně na jejím konci) ale uvidíme, že podle všeho jde o Měsíc, přesněji řečeno o měsíční srpek. A že i ten neobyčejným způsobem propojuje křesťanskou Pannu Marii s pravěkými bohyněmi a jejich uctíváním.

Buď jak buď, každá indicie mířící od původní sochy ke starým kultům může být klíčem k tajemství zmizení záhadné plastiky. Pokud by kterákoliv z těchto hypotéz byla pravdivá (a některá z nich pravdivá nejspíš byla), tak by originál dříve nebo později vzbudil pozornost všetečných vědců a ohrozil renomé oblíbené křesťanské patronky ostrovů. Naproti tomu nový „zázrak“ její pozici naopak upevnil a navíc originál s nejistým a nebezpečným původem nahradil soškou, která neo-
hrožovala oblíbený kult.

Možná. Guančové, kteří znali tajemství příchodu černé Panny Marie, už nežijí – stejně jako ti, kteří věděli víc o jejím odchodu.

Ať už je původ dávné sochy jakýkoliv, v každoročních srpnových procesích ožívá duch nádherných dávných mýtů – křesťanských i těch, které jim předcházely. V téže době proto prý vstávají z hrobů dávno mrtví guančtí náčelníci a připojují se k průvodu, aby uctili tutéž ženu, kterou znají pod jménem Chaxiraxi. Jen oni vědí, jaká je její skutečná totožnost. Všichni dohromady tu ale jsou proto, aby oslavili mateřství, ženství a milosrdenství.

Chronologie

asi 30 000 př. n. l.	nejstarší skalní kresby v Evropě
asi 9 500 př. n. l.	podle Platona se potopila Atlantida
asi 5 až 4 000 př. n. l.	nejstarší kamenné stavby (chrámy na ostrově Malta)
asi 4 000 př. n. l.	nejstarší megalitické stavby v Evropě
asi 2 700 př. n. l.	nejstarší egyptská kamenná stavba (stupňovitá pyramida v Sakkáře)
asi 200 př. n. l.	pravděpodobný příchod prvních Guančů na Kanárské ostrovy
15. srpna 1392	údajné datum zjevení Chaxiraxi dvěma domorodým pastevcům
1402	první španělský pokus dobýt Kanárské ostrovy
1492	zastávka Kryštofa Kolumba na Kanárských ostrovech během první cesty do Ameriky
1495	Španělé definitivně dobývají Tenerife
1497	jeskyně se sochou černé madony byla prohlášena za křesťanský chrám San Blas (sv. Blažeje)
1526	socha přemístěna do nového kostela (na místě dnešní katedrály)
1789	kostel vyhořel a socha se vrátila zpět do jeskynního chrámu
1803	socha je přemístěna do katedrály na náměstí
1826	původní socha zmizela

2.

Královny krásy doby kamenné

*„Tak abys věděl,
dneska ráno jsem našla v jeskyni kus mamutiho klu.
Byl vyřezaný jako nahatá ženská, prsy a všecko!“
„A kdo to vyřezal?“
„Kdopak ví. Já jsem to hodila do ohně,
ale takovéhle prsy to mělo! Fuj!“
„... Tam to vede! To jsou ty jejich vynálezy.
Pořád budou něco vymýšlet, až všechno zhuntují a zničí...
A já říkám, že dlouho už to trvat nebude!“*

KAREL ČAPEK, APOKRYFY

Příběh záhadné černé sochy z Tenerife podivným způsobem propojuje křesťanský kult Panny Marie nejen se starověkými božstvy (Tanit), ale i s tlustými bohyněmi v megalitických chrámech Malty a dokonce s kulturou doby kamenné, v níž žili Guančové uctívající Chaxiraxi. Tedy se světem, který ten současný předcházela o celé desítky tisíc let. Četné archeologické nálezy potvrzují, že pravěcí lidé kněžky nebo ženská božstva symbolizující plodnost (a tím pádem jistě i mateřství, jehož oslavou je chtě nechtě také Panna Maria) nepochybně uctívali. Obzvláště pádný důkaz takového kultu se nachází na našem území; je jím slavná Věstonická venuše – zvláštní shodou okolností stejně jako Chaxiraxi také černá. A i ji obestírá celá řada záhad a nezodpovězených otázek spojených se zaniklými civilizacemi a jejich znalostmi.

Zatímco atlantologové hledají hrob bájně vyspělé civilizace uprostřed oceánu mezi Evropou a Amerikou stále marně, na našem území se našly pozůstatky kultury, která má všechny znaky Atlantidy, dokonce ji v mnohém předčí: také předběhla svou dobu – ovšem nikoliv jen o tisíciletí, ale o desítky tisíc let. Pod nepřehlédnutelnou kulisou Pavlovských vrchů na jižní Moravě se už před přibližně 26 až 29 tisíci let usadili lidé, kteří by si sice dneska do kolonky „povolání“ museli po pravdě napsat „lovci mamutů“, měli ale intelekt géniů: ze svahů v současnosti porostlých vinicemi pocházejí vůbec nejstarší doklady o existenci cílevědomého a dlouhodobého využívání v té době jinde neexistujících technologií (keramika, tkalcovství) a kulturních vymožeností (hudba, dokonce i matematika). Ve výtvarném umění sice prvenství nemají, protože jejich výtvoři mají předchůdce (za vůbec nejstarší stopu něčeho na způsob umělecké činnosti se dnes považují vrypy na kamenech z jeskyně Blombos v Jihoafrické republice, které kdosi vytvořil před 100 tisíci lety), ale krása a dokonalost práce pálavských umělců měla v tehdejší době jen málo konkurentů.

Objevitel tohoto fenoménu profesor Karel Absolon (1877–1960) o věstonickém nalezišti mluvil jako o diluviálních Pompejích v narážce na starořímské město pohřbené výbuchem Vesuvu roku 79 našeho letopočtu (diluvium je zastaralý termín pro starší období čtvrtohor dnes označované jako pleistocén, tj. přibližně od -2,6 milionu let do -10 000 let). Současníci profesora Absolona kritizovali, že často přehání, v tomto případě ale své objevy spíš podcenil: Pompeje vydaly jen svědectví o již známé civilizaci, ale Věstonice ukázaly v novém světle úplně neznámou společnost, která nad dobou kamennou čněla jako maják nad temnými vodami. Označení „paleolitická Atlantida“ nejspíš vystihuje význam tamních vykopávek ještě mnohem lépe než „diluviální Pompeje“.

„Tlustá, nahá, ale slušná“

Novodobá historie jihomoravské Atlantidy začala v prvních letech 20. století. Tehdy si kněz František Mazour z Pavlova při pěší cestě ke svému věstonickému kolegovi všiml, že ze stěn úvozu vyčnívají kosti vyhynulých zvířat a primitivní kamenné nástroje. Jako nadšený přírodovědec je začal shromažďovat a pořádat si z nich doma malou sbírku, která se po jeho smrti dostala do rukou tehdy už populárního archeologa, jeskynního badatele a popularizátora vědy Karla Absolona. Ten si rychle uvědomil mimořádnost nálezů, vymohl úřední zákaz soukromých vykopávek na lokalitě, vykoupil od místního rolníka Josefa Hebauera nejnadějnější pozemky a roku 1924 zahájil důkladný průzkum. O rok později už tu pod jeho vedením pracovaly na svou dobu početné týmy dělníků a odborníků.

Pravěké vrstvy pod Hebauerovým polem rychle začaly vydávat svědectví o dávné prosperující komunitě lovců: hromady mamutích kostí, desetitisíce kamenných nástrojů a obrovské množství dalších nálezů. K nejvýznamnějšímu objevu ale došlo v době, kdy profesor Absolon na lokalitě nebyl, protože odcestoval do Francie: když 13. července 1925 Emanuel Dania a Josef Seidl odkrývali pozůstatky velkého ohniště, našli mezi uhlíky, popelem a zbytky pazourků jakési dva černé střezy z neobvyklého materiálu. Přiložili je k sobě – a drželi v rukou torzo ženy s mimořádně vyvinutými vnadami. Tak po 25 tisících let pod zemí znovu spatřila světlo světa soška, kterou dnes známe jako Věstonickou venuši.

Profesor Absolon o nálezu napsal: „Den 13. 7. je zapsán zlatým písmem v historii Věstonic, kde byla vykopána dnes světoznámá soška diluviální tělnaté ženy, známé jako Věstonická venuše. K tomu se přidružily záhy i sošky další, zvířecí: medvěda, soba, sovy sněžné atd...“ Samotnou venuši Absolon charakterizoval slovy: „Tlustá, nahá, ale slušná.“

Plastika je vysoká 111 mm a v bocích široká 43 mm. Výtvarně zapadá do stylu obdobných ne právě štíhlých sošek starší doby kamenné, jaké se našly ve Francii, Německu, Rakousku, v Itálii, na Ukrajině, v Rusku a dalších zemích. Stejně jako většina z nich, i ona má mohutně zvýrazněné druhotné pohlavní znaky, zatímco hlavu představuje jen ovál s lehce naznačenými očima. Na temeni jsou dva otvory, v nichž možná původně bylo cosi upevněno.

Od svých kolegyní z jiných lokalit se ale Věstonická venuše zásadně liší materiálem, z něhož je zhotovena. Nejde totiž o kost nebo měkký kámen, ani o rytinu na kosti, ale o směs hlíny a vápence vypálenou v ohni. Její stáří odborníci odhadují na 25 až 29 tisíc let, pochází tedy z období, kterému se říká gravettien. Přitom „oficiální“ vznik keramiky věda klade až do mnohem pozdější doby – většinou se v této

souvislosti uvádějí nádobky staré 12 700 let nalezené na jihu Japonska. Pod Pálavou tedy někdo předběhl civilizační vývoj o téměř 13 tisíc let.

Civilizační zázrak pod Pálavou archeologové většinou vysvětlují mimořádně příznivými podmínkami na lokalitě. V období středního paleolitu, tedy před třiceti až dvaceti tisíci lety, se v těchto místech migrujícím stádem mamutů a další zvěře stavěly do cesty strmé Pavlovské vrchy a současně je omezovala i niva Dyje. Na zvěř se tu nikdy nemuselo čekat dlouho – a tak se tu logicky usadili pravěcí lovci. Podmínky byly tak příznivé, že jim zbyl čas i na bohatý duchovní život – od provozování šamanských kultů jako předstupně náboženství přes umění až po vymýšlení nových výrobních postupů.

Svou dobu tito lidé předběhli opravdu důkladně – nebo možná spíš dnešní představy o jejich časech. Zatímco většina lidí dnes si stále vybavuje lovce mamutů zahalené do neuměle pospojovaných kusů kůží, z Moravy existují doklady o prvním tkaní látek. Byly tu totiž nalezeny otisky skutečných tkanin v hlíně, která se zřejmě nedopatřením vypálila v ohništi. Některé opracované kosti ze zdejších nálezů patrně sloužily jako píšťaly a další nástroje, takže možná znali i hudbu, nebo jimi alespoň na dálku signalizovali. Tedy další světové prvenství. Zářezy na kostech seřazené do skupin dělitelných pěti (stejně jako je prstů na rukách) někteří badatelé dokonce považují za vůbec první projev existence primitivních základů pozdější matematiky. Na jednom z vykopaných klů tu vědci našli rytinu, která je podle všeho schematickým vyobrazením Pavlovských vrchů čnicích nad pravěkou osadou – možná je to nejstarší mapa na světě. Co doopravdy byly další podivné objekty v archeologických sbírkách obvykle označované jako „předmět s geometrickým vzorem“ (geometrie v paleolitu?) nebo „kultovní předmět“, se můžeme jen dohadovat. A aby těch unikátů nebylo málo, můžeme k nim přihodit i první známou loutku: ve Věstonicích se našla vícedílná mužská soška s oddělenými končetinami, u nichž můžeme předpokládat pohyblivé připojení k trupu. Byla to dětská hračka? Rituální figurka? Pokus jít ve zobrazování lidského těla až k pohyblivé postavě? Postava z pravěkého loutkového divadla? Když si všechny tyto unikátní nálezy spojíme, tak se před námi objeví první civilizace, která se přiblížila k něčemu, co můžeme nazvat pokusem o vědecké pochopení světa...

Především však lidé pod Pálavou vynalezli keramiku. Dokládá to právě Věstonická venuše – nálezy z paleolitické Moravy představují celosvětově nejstarší známé použití pálené hlíny, tedy možná i kolébku keramiky a sochařství vůbec. Jiné stejně staré plastiky z pálené hlíny jsou známé jen ze sousedních Pavlovic a z Předmostí u Přerova, což jsou lokality, které s Věstonicemi nepochybně byly v úzkém kontaktu.

Kyprá venuše zdaleka není jediná keramika, která odtud pochází. Lidé pod Pálavou po sobě zanechali také velké množství drobných plastik, většinou zvířat. Našly se také různé nedokončené kusy, někdy i s otisky prstů tvůrce, nebo naopak rozbité předměty – nejčastěji v okolí velkých ohnišť. Zjevně ale nešlo o nahodilé

vypálení kusů hlíny spadlých do ohně, jak se někdy také uvádí. Analýza naznačila, že dávní umělci si záměrně vybírali materiál určitých vlastností, a nelze vyloučit, že jej ještě vylepšovali dalšími příměsemi. Obzvlášť podezřelý je objekt uprostřed obydli považovaného za sídlo kouzelníka – podle všeho jde o vůbec nejstarší známou keramickou pec na světě.

Archeologové nejčastěji soudí, že plastiky byly používány ke kultovním účelům. Nemusí to ale být tak docela pravda. Lovci mamutů z kraje pod Pálavou totiž v hlíně a na povrchu kostí nezobrazovali jen lovená zvířata, ale prakticky všechny živočichy, které kolem sebe viděli. Zjevně tu tedy hrála roli i potřeba tvořivosti. Experimentování s keramikou pak naznačuje, že kouzelník nemusel být tím, co si pod tímto pojmem dnes představujeme – tedy cosi jako kněz v primitivnější podobě. Spíš možná šlo o přemýšlivějšího jedince, který shromažďoval a rozvíjel technologické znalosti, pozoroval přírodu a snažil se ji vysvětlit i svým soukmenovcům. S trochou nadsázky ho můžeme považovat za prvního přírodovědce a inženýra v jedné osobě. Tak se dají chápat třeba také vypálené kuličky nebo jiné kousky keramiky nahodilých tvarů nalezené v okolí primitivní pece: někdo tu zkoušel různé směsi a výrobní postupy.

Sběratelský zájem Hermannu Göringa

Přibližně 250 století odpočívala Věstonická venuše klidně pod zemí, následujících 80 let však měla mít neobyčejně rušných. Soška poněkud obézní ženy si brzy po svém vykopání získala slávu pod jménem Věstonická venuše a k Pálavě se začali sjíždět nejen archeologové, ale i mnohé celebrity té doby, mezi nimiž nechyběl ani prezident Masaryk nebo Tomáš Baťa. Karel Absolon ji zahrnul do své expozice v brněnském pavilonu Anthropos, za války však nacisté v obavách před bombardováním sbírky přesunuli do sklepa mikulovského zámku. Po světoznámé sošce údajně zatoužil i svérázný obdivovatel umění nacistický říšský maršál Hermann Göring, který se jí ostatně svými tělesnými proporcemi dost podobal. Moravským odborníkům (českým i německým společně) se podařilo venuši a další nejcennější součásti kolekce před ním včas uklidit do Brna pod záminkou fotografování. Tam také šťastně přečkala konec války, zatímco mikulovský zámek za dodnes nevyjasněných okolností ve stejné době vyhořel a v plamenech zmizely i archeologické sbírky profesora Absolona.

V posledních desetiletích Věstonická venuše tráví většinu času v sejfu Brněnského zemského muzea, který opouští jen zřídkakdy – převážně pro potřeby výzkumu. Jednou z nemnoha výjimek, kdy ji mohli na vlastní oči spatřit laici, byla výstava Lovci mamutů, která se uskutečnila roku 2006 v pražském Národním muzeu.

Před několika lety vědci z Moravského zemského muzea venuši také podrobili vyšetření na počítačovém tomografu. Potvrdilo se při tom, že neznámý autor si k jejímu zhotovení opravdu cíleně připravil směs jemné hlíny s drobnými vápenými částicemi a vodou, kterou pak vypálil. Zatím naposledy si venuše ze svého trezoru udělala výlet roku 2016, kdy ji v laboratoři společnosti FEI zkoumali pomocí mikrotomografu. 3D snímkování mělo detailně prověřit její složení, vnitřní strukturu i přesný tvar otvorů, které má v hlavě. Jejich znalost by mohla naznačit odpověď na otázku, k čemu sloužily. Je možné, že pokrývka hlavy hrála v symbolice pravěkých venuší významnou roli.

Komu patřil otisk prstu

K nejzajímavějším objevům novějších vědeckých analýz Věstonické venuše patří nálezy otisku prstu pravěkého člověka – na té části těla, které se spisovně říká hýždě, i když lidová řeč pro ni zná i mnoho jadrnějších termínů. Daktyloskopická stopa podle všeho patří dítěti starému asi 10 let nebo ženě drobné postavy. Musela vzniknout ještě před vypálením; jestli šlo o náhodu, o „podpis“ autora, nebo měla nějaký rituální účel, to už se asi nedovíme. Otisk o rozměrech 3 krát 5 milimetrů sice nabízí ke zkoumání jen 7 daktyloskopických čar (papilárních linií), i tak ale má značnou výpovědní hodnotu: jejich natěsnání naznačuje, že pravěcí lidé buď měli na ruku jemnější pokožku než my (což nevypadá moc pravděpodobně), nebo výroba těchto ženských idolů nebyla mužskou záležitostí.

Seriózní vědci se v dohadách o vzniku otisku dál nepouštějí, protože k dalším hypotézám nemají dost podkladů – my ale nejsme seriózní vědci (pokud mezi čtenáři nějakí jsou, snad nám prominou), takže můžeme fantazii pustit na mnohem delším řetězu. Třeba ve stylu, jakým to dělal literární otec Sherlocka Holmesa Arthur Conan Doyle:

„Milý Watsone, není vám na tom otisku něco divné?“

„A mělo by? Co je divného na tom, že na hlíně zůstal nějaký otisk prstu – třeba toho, kdo ji uplácal?“

„Tak si venuši prohlédněte pořádně. Ať už ji uplácali z čehokoliv, tvůrce měl technologii dobře zvládnutou a také na její povrchové úpravě si dal záležet. A pak by přehlédl, že se ho neopatrně dotkl?“

„No dobře, tak mohlo nějaké zlobivé paleolitické dítě sošku před vypálením vzít do ruky.“

„Kdyby ji dítě nebo kdokoliv jiný vzal do ruky, nejspíš by bylo otisků víc, protože jedním prstem nic neuchopíte. Kdyby do ní jen prstem strčilo, asi by byla deformovaná, protože nevypálený materiál je měkký. Nic takového tu ale nevidíme. Ba ne, doktore, tohle nejspíš udělal záměrně někdo, kdo měl s výrobou venuše něco společného.“

„Přikláníte se tedy, Holmesi, k domněnce, že jde o něco jako podpis autora? Tedy v tomto případě spíš autorky?“

„Ne nutně, Watsoně. Jsou tu i jiné možnosti.“

„Například?“

„Například, že šlo o součást nějakého rituálu...“

Tady asi bude vhodné naše hrdiny vypůjčené od starého dobrého Arthura Conana Doylea opustit a poohlédnout se po indiciích, které by o takových rituálech v časech paleolitu vypověděly něco konkrétnějšího. Kupodivu nemusíme hledat ani moc dlouho. Jedním z typických výtvarných projevů tehdejšího člověka jsou obrysy rukou na skalách a kamenech. Většinou vznikly tak, že tvůrce na povrch přiložil ruku a vyprskl na ni barvivo, jindy ji prostě jen obkreslil. Na skále pak zůstal negativní obrys. Těchto piktogramů se na místech, kde žili pravěcí lidé, našlo obrovské množství; zvláštní druh „podpisů“ je k vidění po celém areálu rozšíření moderního člověka *Homo sapiens sapiens* od Sibíře až po Atlantik. Věk těch nejstarších se odhaduje na 39 tisíc let před naší dobou. Účel není známý, většina vědců se ale shoduje na tom, že šlo o nějaký rituál spojený s náboženskými představami tehdejších lidí. Tím spíš, že většinou při tom používali rudou barvu, která tehdy byla pro tyto účely v oblibě.

Co mají společného s otiskem prstu na Věstonické venuši?

Možná víc, než by se na první pohled mohlo zdát. Velikost a tvar ruky o svém majiteli ledacos prozradí – a nejen to, že i mezi paleolitickými lidmi převažovali praváci, protože obkreslovali svou levou ruku, zatímco v pravé zřejmě drželi nádobku s barvivem. V tomto případě je pro nás zajímavá také skutečnost, že většina otisků patřila ženám nebo dětem (často se našly i otisky velmi malých rukou, včetně nemluvnčích). A tady už je spojitost zřejmá: tohle je i to jediné, co víme o pachateli otisku prstu na mocně vyvinutém pozadí Věstonické venuše. Není tedy těžké si představit, že šlo o projev stejného kultu, ať už byl jeho obsah jakýkoliv. Tvárný materiál, který bylo možné ohněm proměnit na tvrdý kámen, si o to přímo říkal.

Podporuje to názor, který poslední dobou začíná mezi vědci převládat, totiž že paleolitické kulty plodnosti zavedly a pěstovaly ženy. Není to ostatně teorie moc originální, protože už starořímský autor Decimus Iunius Iuvenalis (60–140 n. l.) napsal, že ženy mají nejen přehnanou zálibu ve věštění, ale také přirozený sklon k tomu, aby budoucnost ovlivňovaly magickými prostředky. Podporu pro tuto teorii přinesly také některé etnografické studie zabývající se domorodci, kteří ve vnitrozemí Nové Guiney žijí na úrovni doby kamenné ještě dnes.

Při zasvěcovacích rituálech dospívajících chlapců šamani hrají na posvátné flétny symbolizující muže a ženu. Podle mýtů nástroje a hru na ně kdysi vynalezly ženy, později jim je ale muži ukradli a zakázali jim na ně nejen hrát, ale dokonce je i spatřit. A aby po nich nepátraly, namluvili jim, že hra, kterou během rituálů slyší, je kvílení zlých duchů.

Pokud vyznavačkami kultů, výtvarnicemi i inovátorkami v gravettienských společnostech byly ženy, tak by to jaksi mimochodem do říše vědeckých omylů také odsunulo dva ve své době populární obrazy od Zdeňka Buriana, na nichž vidíme muže vytvářejícího slavnou Věstonickou venuši – v prvním případě starce nápadně připomínajícího někdejšího komunistického vůdce Leonida Brežněva, v druhém případě pravěkého umělce s oduševnělou tváří vyzařující tvůrčí sílu.

Podle novějších představ však venuše nebyly sexuálními symboly z pohledu mužů, ale projevy kultu matky – který pak provázal lidstvo desítky tisíc let a nakonec se převtělil do křesťanské Panny Marie.

„Plastiky plných tvarů vedou k vyslovení názorů, že zpodobňovaly totemovou pramatku, která žila v představách členů obcí jako pevná vidina a nejvyšší ochránkyně jednotlivých mateřských rodů,“ říká archeolog Bohuslav Klíma v souhrnné publikaci *Dolní Věstonice, tábořiště lovců mamutů*.

Ale nebyla by to ani dnešní doba, aby se změna pohledu nepřechýlila do opačného extrému: feministky odmítají i samotné označení „venuše“, protože chudáky pravěké ženy ponižuje na pouhý objekt mužského chtíče... Některé jdou ještě dál a tvrdí, že moderní věda o pravěku je už ve své terminologii nechutně šovinistická a sexistická. Například běžný výraz označující prostřednictvím způsobu obživy lidi starší doby kamenné jako lovce a sběrače je popuzuje, protože to vypadá, jako by tehdy lovili a sbírali jen muži. Ale co tedy dělaly ženy? Nelovily nebo aspoň nesbíraly taky? Nevíme – ale kdyby ano, tak jak k tomu potom přijdou? Nebylo by proto lepší donutit vědce mužského pohlaví, aby o paleolitické kultuře psali a mluvili jako o kultuře lovkyní a sběraček a lovců a sběračů?

Vypadá to jako vtip, ale není; na terminologický „problém“ upozorňuje i uznávaný australský antropolog Darren Curnoe. Ten s argumentací feministek v podstatě souhlasí – podle něj kvůli sexuální jednostrannosti termínů vnímáme pravěkou společnost jako vysloveně mužskou záležitost, přestože ženy v ní jistě hrály neméně významnou úlohu. Dosvědčují to právě paleolitické venuše, i navzdory tomu, že jejich interpretace je nejasná – a pravda by feministky možná nepřijemně překvapila.

Po svém pravěké venuše uchopili i vyznavači současných módních „esotericko-ekologických“ kultů uctívání Země (Gaia). Hnutí New Age, Wicca a další tyto projevy paleolitického umění obratem začlenily do svého světového názoru, kterému tím pádem přisoudily stáří několika desítek tisíc let. A – stejně jako v případě feministek – bez ohledu na to, že s pravěkou realitou nemusí mít vůbec nic společného.

Ve skutečnosti jsou moderní teorie o významu tlustých žen oproti jejich skutečné úloze nejspíš jen nudným škvárem bez fantazie, protože je vymýšleli moderní lidé bez kontaktu s přírodou a vesmírem, zato otupělí televizí a životem v umělém světě. Že mohla být realita pravěkých mýtů týkajících se ženských nadpřirozených bytostí neskonalé barvitější, o tom svědčí vyprávění posledních domorodců, kteří ještě i dnes žijí ve vnitrozemí některých tropických ostrovů: „Potkal jsem ducha,

byla to velká černá žena. Byla vysoká až do nebe. Kroutila mně ruce. Padl jsem na zem, vlastně jsem letěl nad korunami stromů až do svého domu...“

Tohle by akademický badatel nevymyslel.

Matriarchát aneb Běda mužům, kterým žena vládne

Znamená matka rodu jako objekt kultu i to, že ženy své společnosti také vládly? I když to vypadá jako velmi pravděpodobné vysvětlení, zdaleka nepředstavuje jistotu. Kultura, která venuše vytvářela, byla natolik výjimečná a nám vzdálená, že dodnes ukrývá řadu otazníků.

„Jak to?“ zeptá se asi mnohý z těch, kdo si ještě pamatují hodiny dějepisu. „Vždyť jsme se přece učili o matriarchátu jako o fázi vývoje lidské společnosti.“

V romantickém období vědy 18. a 19. století (ale zdaleka nejen tehdy) měli badatelé sklony hluchá místa dávné historie vyplňovat vlastní fantazií podepřenou zážitky soudobých cestovatelů mezi divochy. Tak vznikly leckdy až bizarní představy později opisované z jedné knihy do druhé tak často, že se staly téměř nezpochybnitelnými dogmaty, která v mnoha publikacích straší dodnes. To je i případ teorie o matriarchátu, podle níž společenstvům lovců starší doby kamenné vládly ženy.

První, kdo představu matriarchátu uvedl do vědy o minulosti lidstva, byl v 19. století švýcarský právník a historik Johann Jakob Bachofen (1815–1887) ve svém díle *Das Mutterrecht* z roku 1861. Vycházel z poněkud svérázné logiky, podle níž pravěcí lidé spíše než v trvalých párových vztazích žili v trvalé promiskuitě a navíc byli ducha poněkud mdlého, takže si nedali do souvislosti své sexuální aktivity s rozením dětí. V ženě proto viděli projev nadpřirozené plodivé síly.

Odtud už nebylo daleko k teoriím o vládě žen, bohyni Velké Matce Země a podobným myšlenkovým konstrukcím – které ovšem s realitou pravěku nemusí mít nic společného. Bylo by docela zajímavé vidět, co by jim řekli skuteční pravěcí lidé. Vzhledem k tomu, že památky po nich rozhodně nesvědčí o duševní nedostatečnosti předpokládané Bachofenem, je nejspíš lepší, že k takové konfrontaci není příležitost.

Nicméně Bachofenovy teorie měly ve své době úspěch a mimo jiné upoutaly pozornost i spoluzakladatele marxismu Friedricha Engelse (1820–1895). Továrníkův syn Engels sice nedostudoval ani gymnázium, přesto vynášel soudy nad učenci podstatně vzdělanějšími – a jaksi mimochodem pocítil potřebu také objasnit celé dějiny přírody a lidstva. A protože se jeho díla stala biblí všech levicových materialistů, ujal se zejména v těchto kruzích také matriarchát (týká se ho spis *O původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu* z roku 1884). Takže by nemělo překvapit, že o nějaké to desetiletí později československý ministr kultury Zdeněk

Nejedlý viděl důkazy existence vlády žen dokonce i v Kosmově kronice a Jiráskových Starých pověstech českých (dívčí válka), přestože tím slovanské předky Čechů mimoděk ponížil na úroveň starší doby kamenné.

Teorie o matriarchátu mimo jiné tvrdila, že zanikl teprve s příchodem neolitické revoluce, která přinesla zemědělství, zpracování kovů a další vymoženosti. Tehdy se prý vlády chopili muži – údajně proto, že technika je jejich naturelu tak nějak bližší než ženám. Podivné teorii nevadilo ani to, že „vysvětlení“ příčin matriarchátu v předešlé éře předpokládalo u paleolitických lidí dost vysokou míru demence. Pro někoho zřejmě byla představa dominantních semetrik z jakéhosi důvodu tak lákavá, že se toto vysvětlení ujalo.

Zkusme si takovou matriarchální společnost představit. Lidé, kteří vytvořili dokonale plastiky a skalní galerie s obrazy v některých ohledech dodnes nepřekonanými, a zcela nepochybně zkoumali svět silou svého rozumu, se současně pářili jak myši a nedokázali si ani myšlenkově spojit početí s porodem. Přestože přežití kmene zcela záviselo na síle a důvtipu lovců, do čela si postavili nejtlustší matronu, která by se zadýchala i při pouhém pokusu vyjít před jeskyni. Takže seděla u ohně, čekala, co jí přinesou, a běda, pokud toho bylo málo. Když si pak utápnutý lovec ulevil od svého druhořadého postavení v tlupě zabitím mamuta nebo něčeho podobně velkého a nebezpečného, zbylo mu kupodivu ještě dost sil, aby někde v koutku uplácal sošku své zbožňované velitelky.

Pravda, i takoví muži existují, ovšem v pravěku by nejspíš nežili dlouho. A ani příbuzná hypotéza, která také považuje za tvůrce venuší muže, na ně nevrhá moc lichotivý pohled: nechyběl názor, že šlo o jakousi paleolitickou pornografii.

„Sošky žen bývají vykládány jako doklady matriarchátu,“ uvádí s jistotou opatrností publikace *Dějiny světa* z roku 1979. Ale ještě roku 2007 něco podobného decentně naznačoval například informační panel výstavy nálezů z Dolních Věstonic v pražském Národním muzeu: „Umění lovců mamutů vedle toho, že dokládá umělecké cítění těchto našich dávných předků, vypovídá i o ideálu fyzické krásy žen a o sexuálních představách mužů.“

Opravdu?

Ve skutečnosti pro teorii matriarchátu a tvrzení o Bohyni Matce Země neexistují žádné důkazy. Gravettienští umělci po sobě kromě baculatých dam zanechali i celou řadu ženských plastik, které mají úplně normální proporce (alespoň pokud za normální nepovažujeme současný standard anorekticky vyzábělých modelek zavedený homosexuálními módními návrháři). Dokonce jich je většina, jen nejsou tak slavné jako jejich družky s poněkud nadstandardní hodnotou BMI – s některými z nich se v této kapitole ještě seznámíme.

Naproti tomu otlé venuše se z ostatního paleolitického umění výrazně vydělují i proto, že mají některé další společné typické znaky, především potlačené znázornění obličeje nebo celé hlavy. Naznačuje to, že spíš než o ideál či sexuální symbol mohlo jít o zobrazení určitého velmi specifického druhu žen. Nejspíš kněžek

či vědem cíleně vykrmovaných do těchto forem, jak jsme to viděli u kanárských Guančů. Kypré tvary novověké badatele logicky sváděly k názoru, že šlo o kult plodnosti, štědré Matky Země nebo dokonce důkaz matriarchátu. Jenže pokud přijmeme tvrzení, že kultura Guančů byla zakonzervovanou kulturou doby kamenné, tak si musíme všimnout i toho, že nešťastnice odsouzené k životnímu stylu krmného vepře jim nevládly – kanárští domorodci měli náčelníky mužského pohlaví i normální rodovou šlechtu.

Být uctíván zdaleka neznamená vládnout, někdy to dokonce může přinášet dost nepříjemností, jak by asi dosvědčila i nejedna soudobá celebrita. Takže můžeme představy o venuších jako dokladu matriarchátu s klidným svědomím opustit a věnovat se dalším záhadám pravěkých žen. Třeba těch, které se tehdejší umělci pokusili portrétovat.

Portréty čarodějek?

Věstonická venuše zdaleka není jedinou keramikou, kterou lidé žijící před mnoha tisíci lety pod Pálavou po sobě zanechali. Našlo se tu i velké množství realisticky a se zjevným talentem ztvárněných plastik zvířat. Zcela unikátní pak je překvapivě realistické zpodobnění ženského obličeje postiženého ochrnutím na jedné straně, někdy označované jako Venuše da Vinci. Ve skutečnosti ale nejde o pravěkou venuši v pravém slova smyslu, protože ty naopak mívají obličej v nejlepším případě jen naznačený – pokud vůbec mají hlavu. Hlavička „Venuše da Vinci“ ve skutečnosti patří do jiné sorty gravettiénského umění: je jedním z několika málo ženských portrétů většinou vypracovaných s velkou pečlivostí a často s jemnými rysy tváře, jaké bychom mezi lovci mamutů asi nečekali.

Nejhezčím a asi také nejslavnějším příkladem tohoto typu pravěkého umění je artefakt známý jako Dáma s kapucí, poněkud nepřesně také označovaný jako venuše z Brassempouy. Ve skutečnosti je to spíš jakýsi protipól k ženským torzům označovaným jako venuše: zatímco ty nemají hlavu v pravém slova smyslu, Dáma s kapucí zase jaksi postrádá tělo. Je to hlavička o rozměrech 36,5 krát 22 krát 19 milimetrů vyrobená z mamutiho klu s detailně zpracovaným obličejem; jde vlastně o vůbec nejstarší známý portrét; její stáří se odhaduje na 25 tisíc let.

Dáma s kapucí se ale může pochlubit i jiným prvenstvím, protože Papežova jeskyně (Grotte du Pape) pouhých sto metrů od vesnice Brassempouy v jihozápadní Francii patřila k paleolitickým lokalitám, které rodící se věda o pravěkých lidech začala zkoumat jako jednu z prvních. Už v posledních desetiletích 19. století tu archeologové našli několik plastik, patrně nedokončených, mezi nimiž byla i ženská torza typu „venuše“, která neměla zřetelně vytvarované hlavy – a naopak hlavičku, na které si neznámý paleolitický majitel zdejší sochařské dílny dal velmi záležet.

Tvář Dámy s kapucí má některé neobvyklé rysy, především chybějící ústa, s nimiž kontrastuje realisticky pojatý nos. Zajímavé je také nízké čelo, výrazné nadočnicové oblouky nad poněkud zapadlými očima. Některé její rysy bychom přisoudili spíš neandrtálcům – tou dobou ovšem už dávno vyhynulým. I když dnes stále více vědců připouští, že s moderními lidmi plodili potomky, jejichž rodové linie pokračují až do současnosti. Mimoděk se tak vnucuje myšlenka, jestli kněžky, které známe jako venuše, nebyly ženy s nadstandardním zastoupením neandrtálských genů ve svém genotypu. Co když díky tomu měly – kromě robustnější postavy a „divného“ obličej – i některé neobvyklé schopnosti, například mimosmyslového vnímání? Nebo alespoň pudovější povahu a větší cit pro instinkty, což se při povolání kněžky, vědmy nebo věštkyne vždycky hodí?

Nepříliš oduševnělou tvář Dámy s kapucí ale zjemňují a zkrášlují oblé a pravidelné linie tváří. Pokud připustíme, že i v tomto případě pravěký umělec zobrazil konkrétní ženu, pak se otevírá velký prostor pro otázky typu „proč?“. Miloval ji? Měla ve společnosti privilegované postavení? Vyznačovala se nějakými mimořádnými schopnostmi?

V každém případě nemusíme pochybovat o tom, že nešlo o diletantismus, protože v jiných případech tehdejší umělci projevili smysl pro detail. Příkladem může být například jiný takový portrét, paleolitická soška ze slonoviny nalezená na sibiřské lokalitě Mal'ta, především ale skalní kresby nebo rytiny na mamutích klech, za jejichž zpracování by se nemuseli stydět ani nejlepší umělci současnosti.

Venuše da Vinci na rozdíl od Dámy s kapucí zjevně žádnou krasavici nebyla, přesto – nebo spíš právě proto – jde o mimořádný umělecký artefakt. Společně s ním totiž archeologové objevili kostru ženy vykazující stejnou deformaci, zřejmě důsledek úrazu v dětství, po kterém ochrnula část obličejových svalů. Navíc u ní ležela i jakási maska se shodnými rysy. Někteří badatelé se proto domnívají, že „kvalifikací“ k poslání šamanky bylo tělesné nebo mentální postižení (připomeňme si neobvyklé rysy obličej Dámy s kapucí). S největší pravděpodobností tedy jde o vůbec nejstarší známé portréty skutečně žijících osob – pravěký umělec nám přes propast času umožnil nahlédnout do tváře svých současníků.

Maska Venuše da Vinci navíc prozrazuje, že to asi byla osoba významná, snad kněžka nebo čarodějka. A jaksi mimochodem to naznačuje, že i ostatní ženské hlavičky z této epochy jsou portréty skutečných konkrétních krasavic doby kamenné. Jsou ale i něčím víc? Tady už se ocitáme na nejisté půdě dohadů, přesto si nejde nevsimnout, že existují určité společné znaky, které by tomu napovídaly.

Vraťme se nyní k jedné z nich, k Dámě s kapucí. Asi nejnápadnějším prvkem této plastiky je nevšední pokrývka hlavy, která jí dala jméno. Skoro určitě nejde o vlasy, protože povrch dělí síť pravoúhlých vrypů. Přesto někteří badatelé tvrdí, že jde o jakýsi účes nebo symbolické znázornění kudrnatých vlasů, většina však usuzuje na skutečnou pokrývku hlavy nebo paruku. Není ovšem jasné z čeho, pro-